

České centrum pro středomořskou archeologii, z. s. Zpráva o činnosti v roce 2015

České centrum pro středomořskou archeologii, z. s. (dále jen „CCMA“, podle anglického názvu Czech Centre for Mediterranean Archaeology) bylo založeno jako občanské sdružení v lednu 2009. V říjnu 2015 přešlo – v souladu s platnou legislativou – právní formu „zapsaného spolku“ (z. s.). Jde tedy o nestátní neziskovou odbornou organizaci. U zrodu CCMA stáli tři absolventi oborů klasická archeologie a dějiny umění (Tomáš Alušík, Jan Kostěnek a Petra Hečková) se specializací na prehistorii egejské oblasti a Kypru, římskou antiku a raněbyzantské období. V dalších letech do CCMA vstoupili ještě Vlastimil Drbal, Pavel Hlinovský a Helena Tůmová. Členové spolku se zabývají nejen vlastní odbornou a vědeckovýzkumnou činností na poli klasické archeologie, včetně účasti na archeologických výzkumech ve Středomoří, ale snaží se také v co nejširší míře popularizovat tuto oblast mezi veřejností. Nejčastěji tak činí pořádáním přednášek a vydáváním odborných i popularizačních publikací v klasické tištěné nebo elektronické podobě. Bližší informace o činnosti CCMA a profily i projekty členů jsou uvedeny na webových stránkách www.ccma.cz. CCMA má také svoji stránku na sociální síti Facebook (pod anglickým názvem Czech Centre for Mediterranean Archaeology). V současné době CCMA provádí nejen teoretický výzkum, ale také se účastní dvou terénních projektů – v Řecku (na ostrově Kréta) a Turecku (v Istanbulu). V následujícím přehledu je rekapitulována činnost všech členů spolku.

Tomáš Alušík v roce 2015 působil jako spoluředitel terénního projektu na Krétě „The Porti-Miamou Project“. Tento projekt je organizován řeckou Eforií starožitností v Herakleiu, hlavním městě Kréty. Držitelem povolení (a spoluředitelem projektu za řeckou stranu) je **Andonis Vasilakis**. Projekt je zaměřen na povrchovou dokumentaci veškerých dochovaných zbytků architektury, tj. vytvoření nových aktuálních plánů a menší povrchový průzkum blízkého okolí dvou miónójských lokalit v oblasti Mesarské nížiny v jižní čás-

Obr. 1: Lokalita Porti (pahorek Tou Bairami to Papouri)

ti střední Kréty – Porti a Miamou. Obě tyto lokality – Porti Tou Bairami to Papouri a Miamou Korakies – byly osídleny v tzv. předpalácovém období a raném období starých paláců (tedy v raněmínójském období I/II až po středněmínójské období II) – od přelomu 4. a 3. tisíciletí po rané 2. tisíciletí př. Kr.). V obou lokalitách se nacházejí zbytky velkých kolektivních hrobek (tzv. mesarské tholové hrobky) a v jejich blízkosti i pozůstatky sídlišť. Mesarské tholové hrobky jsou zkoumány již od počátku 20. století. Většina znalostí o předpalácovém období byla získána analýzou nálezů z nich. Naproti tomu související sídliště nebyla, až na pár výjimek, dosud blíže prozkoumána, a proto o jejich chronologii, architektuře, urbanismu, sociální organizaci atp. toho víme bohužel stále velmi málo. Většina sídlišť z uvedeného období dokonce ani nemá vytvořený plán – přinejmenším tedy takový, který zachycuje veškeré dochované architektonické zbytky a odpovídá moderním vědeckým standardům –, včetně právě lokalit Porti a Miamou. „Porti-Miamou projekt“ má proto výrazně přispět k lepšímu porozumění především předpalácovému období na Krétě. Sezóna 2015 byla zaměřena na lokalitu Porti, nacházející se na nízkém pahorku Tou Bairami to Papouri mezi vesnicemi Vasilika Anogia a Kandila (obr. 1). Zde byl před více než 100 lety odkryt kruhový hrob (tholos) o průměru více než 6 m a popsány i další stopy

Obr. 2: Tholový hrob Porti

osídlení. Vše bylo provedeno, publikováno a zaměřeno v souladu s tehdejšími standardy archeologického výzkumu a stavu poznání, které jsou v dnešní době již nedostatečné a nepřesné. Za tímto účelem byl hrob – dodnes velmi dobře dochovaný – znovu očištěn od pozdějších nánosů hlíny a vegetace a byl vypracován přesný plán jeho aktuálního stavu a fotogrammetrický model (obr. 2). Celý pahorek byl geodeticky zaměřen a do jeho schematického plánu byly zaneseny skrovné pozůstatky okolního sídliště. Dále byl proveden intenzivní průzkum a sběr povrchových nálezů v čtvercové oblasti o rozměrech 800×800 m, v jejímž středu se nachází centrální pahorek. Pro účely povrchového průzkumu byla vytipovaná oblast rozčleněna do čtverců o velikosti 100×100 m. V rámci každého čtverce bylo definováno 10 linií, rozdělených na 5 segmentů po 20 m. V rámci každé této linie byly zaznamenány a sesbírány nálezy vyskytující se v jednotlivých čtvercích a segmentech. Takto bude možné určit bližší chronologii lokality a blíže poznat její zázemí. Mezi nejvýznamnější úspěchy sezóny 2015 patří také objev vápencových lomů z řecko-římského období. V březnu 2016 se uskutečnila první studijní sezóna nálezů z roku 2015. Na léto 2016 je plánována terénní sezóna, zaměřená na lokalitu Miamou Korakies a její nejbližší okolí. Cíle a metodologie budou podobné jako v případě Porti.

Tomáš Alušík se také věnoval popularizační činnosti: v rámci cyklu Klubu přátel výtvarného umění přednesl v Městské knihovně v Praze přednášku o památkách ostrova Naxu.

CCMA se rovněž účastní projektu v Turecku, konkrétně v Istanbulu, kde provádí archeologické a stavebně-historické průzkumy ve dvou nejvýznamnějších dochovaných raněbyzantských chrámech: Hagia Sofia (dnes muzeum Ayasofya) a Hagia Eirene (dnes muzeum Aya Irini, součást muzea Topkapi, bývalého sídla osmanských sultánů). Metodologicky se jedná o nedestruktivní průzkumy, zaznamenávající archeologický materiál viditelný nad úrovní terénu a zkoumající stavební změny nyní viditelné díky odstranění značné části novodobých exteriérových i interiérových omítek. Výzkumy v Hagia Sofia byly iniciovány a jsou společným projektem **Jana Kostěnce** (obr. 3; za CCMA) a Kena Darka (z univerzity v britském Readingu). Práce v chrámu a především v jeho blízkém okolí započaly v roce 2004 a od té doby probíhají každoročně, většinou v třítydenních kampaních. Od počátku je cílem zkoumat bývalý katedrální chrám Konstantinopole ne jako izolovaný monument (jak tomu bylo u naprosté většiny předchozích projektů), ale jako součást většího patriarchálního komplexu, který podle písemných pramenů zahrnoval značné množství staveb, především pak patriarchální palác a dvě baptisteria. Zásadními výsledky projektu jsou identifikace a rekonstrukce hlavního sálu patriarchátu z 6. století na jihozápadním nároží chrámu a pozůstatků justiniánovského Velkého baptisteria na severní straně chrámu, a dále objev dvou zdí, které jsou datovatelné do doby výstavby prvního chrámu okolo roku 360 (jedna tvoří zadní část známého propylea theodosiánské Hagia Sofia z raného 5. století, druhá je ve zbytcích stavby námi interpretované jako Velké baptisterium) a jsou jedinými fyzickými doklady jeho existence (předchozí výzkumy stopy po prvním katedrálním chrámu nezaznamenaly). Kromě toho naše práce přispěla k lepšímu poznání stavebního vývoje chrámu a mimo jiné rovněž přinesla doklady o do té doby neznámé freskové výzdobě (v jinak takřka exkluzivně mozaikami zdobené stavbě). V roce 2015 probíhaly dokončovací práce na průzkumu komplikované stavební historie jihozápadního opěrného pilíře chrámu, jehož dnešní masivní vzhled je do značné míry matoucí – původně se jednalo o stavbu s velkými okny, která navíc obsahuje schodiště spojující přízemí s galerií chrámu, kapli a další místnosti. Zásadní bylo dokončení výzkumu zatím nepublikované figurální a dekorativní freskové výzdoby v této části stavby. Dále bylo pokračováno v dokumentaci historických oprav a hlavních rekonstrukcí sekundárního opěrného systému kupole chrámu, zjevně vyvolaných kolapsem chrámové kupole v pol. 6. století a také částečným zřícením klenebního systému v důsledku zemětře-

Obr. 3: Jan Kostěnek při výzkumu v chrámu Hagia Sofia

sení v 9. a 14. století. Výzkumy v chrámu Hagia Eirene (jejímž výhradním řešitelem je Jan Kostěnek) byly zpočátku prováděny nepravidelně jako doplněk k pracím v nedaleké Hagia Sofia. Teprve od roku 2009 byla tomuto monumentu věnována daleko větší pozornost. Zprvu došlo k podrobné dokumentaci zbytků staveb, které se k chrámu připojovaly na východní a severní straně (a které na rozdíl od rozsáhlých ruin na jižní straně nebyly nikdy publikovány v jejich plném rozsahu). Nicméně v roce 2014 a především v roce 2015 se výzkum soustředil na vlastní chrám, který byl vybudován v raném 6. století císařem Justiniánem a zásadně rekonstruován v polovině 8. století v důsledku ničivého zemětřesení. Právě ve výzkumu chrámové stavby tkví největší přínos projektu pro poznání stavební historie této budovy. Ve vědeckých kruzích je doposud bezvýhradně přijímáno tvrzení, že chrám až do úrovně jeho galerie je justiniánovskou stavbou a že pouze partie nad tím patří rekonstrukci z 8. století. Naše zkoumání uvedené stavby ale vede k jiným závěrům: jeví se, že z justiniánovské fáze se dochovalo pouze modifikované atrium a narthex (předsín) chrámu, vlastní chrámová loď a boční loď jsou

naopak výsledkem rekonstrukce v 8. století. Na to ukazuje především středověká mohutnost obvodových zdí vystavěných z kamenných kvádrů v kontrastu k typicky raněbyzantskému cihlovému zdivu a také zřetelné rozšíření hlavních pilířů nesoucích kupoli a klenby lodi, v nichž jsou dochovány pouze spodní části původních plasticky odstupňovaných pilířů, zbudovaných z nazelenalých kvádrů (obecně se pro tento typ kamene používá anglický termín „greenstone“), zatímco většina zdiva v těchto konstrukcích ukazuje pískovec a vápenc jako stavební materiál. Po ukončení sezóny roku 2015 jsme již velmi blízko k rekonstrukci původního půdorysu chrámu z 6. století, k čemuž by měly přispět další výzkumy v tomto významném chrámu plánované na podzim 2016.

Vlastimil Drbal pronesl v listopadu 2015 přednášku v klášteře Bohorodičky v Jeruzalémě o pozdněantickém poutnictví v palestinské lokalitě Haram Ramet el-Chalil/Mamre. Zároveň navázal spolupráci s francouzskými archeology (Vincent Michel, Université de Poitiers) na archeologických výzkumech této lokality (jejich první sezóna je naplánována na duben 2016). Dále se věnoval také překladatelským a popularizačním aktivitám. Přeložil knihu Andrease Külzera o Byzanci z němčiny do češtiny. Kniha vyšla na počátku roku 2016 v nakladatelství Pavel Mervart (A. Külzer, *Byzanc. Dějiny – společnost – kultura*. Červený Kostelec 2016). Poutavou formou seznamuje s byzantskou kulturou v celé její šíři: pojednává o úloze císařů a hlavního města Konstantinopole, o úřednictvu, správě říše, o organizaci vojska, o církvi a mnišství, o cestování v Byzanci, o obchodu a řemeslech, o každodenní kultuře i o jazyku a literatuře. Vlastimil Drbal také spolupracoval s Martinem Hurbaničem (Univerzita Komenského v Bratislavě) na českém vydání jeho knihy *Konstantinopol 626: Historie a legenda* (vyšla v polovině roku 2016), kterou uvedl rozsáhlou předmlouvou.

Petra Hečková v roce 2015 rozšířila svůj odborný záběr z dějin sběratelství antického umění na téma péče o antické artefakty, problematiku jejich aktivní role ve středověké a novověké kultuře, strategie jejich druhotného využití, „památkové“ obnovy či restaurování. To bylo také předmětem několika jejích krátkodobých studijních cest do severní a střední Itálie. Vedle již vydané české příručky s názvem *Restaurování antických soch v raněnovověkém Římě* (Fakulta restaurování Univerzity Pardubice v roce 2015) Petra Hečková aktuálně připravuje také anglicky psanou monografii o problematice restaurování antických sochařských děl v renesanci.

Pavel Hlinovský v roce 2015 připravoval (ve spolupráci s Vlastimilem Drbalem a **Helenu Tůmovou**) k vydání rozsáhlou publikaci o Ostii (v rozsahu 400–500 stran), skládající se z historicko-archeologické části a samot-

ného průvodce lokalitou. Po již více než osmdesát let staré knize G. Hejzlara *Obytný a obchodní dům v Ostii* (Praha 1933) se jedná o první publikaci v českém jazyce o tomto přístavu antického Říma. Kniha obsahuje velké množství fotografií, půdorysů a rekonstrukcí. Předpokládané datum vydání je konec roku 2016 nebo počátek roku 2017.

O aktivitách CCMA v roce 2016 budou čtenáři informováni v další zprávě o činnosti a průběžně i na našich webových stránkách.

*Tomáš Alušík (Praha) – Vlastimil Drbal (Praha) –
Petra Hečková (Litomyšl) – Pavel Hlinovský (Tur-
nov) – Jan Kostěnek (Praha) – Andonis Vasilakis
(Herakleion) – Helena Tůmová (Praha)*